

DR HAB. IRENEUSZ PIEKARSKI, PROF. KUL

Instytut Literaturoznawstwa

Z PREHISTORII TEORII LITERATURY

Przed II wojną światową w żadnym z sześciu polskich uniwersytetów nie było katedry teorii literatury. Nie znaczy to, że mimo braku instytucjonalnego umocowania tej subdyscypliny nigdzie nie wykładano problematyki teoretycznoliterackiej. Komponent teoretyczny był obecny w dziejach badania poezji od samego ich zarania, z tym że aż do romantyzmu dominowało inne nastawienie: filologiczne i normatywne. Na przełomie wieków XIX i XX uprawiano przede wszystkim biograficznie zorientowaną historię literatury, monografie komponując według wzoru: życie i twórczość, z akcentem kładzionym na pierwszym członie zestawienia.

Gwałtowny rozwój teorii dzieła literackiego (poetyki) oraz teorii badań literackich (metodologii) nastąpił na początku wieku XX. Zmiana przyszła na fali przełomu antypozytywistycznego, a towarzyszyło jej wzmożone zainteresowanie tym, „jak jest zrobiony” utwór, „jak istnieje” i jak go badać. Nowoczesna teoria literatury (niekiedy pod takim szyldem) zrodziła się w Europie Środkowej i Wschodniej (w Rosji, Polsce, Czechach) w pierwszych dekadach XX w. Rodzimi uczeni inicjujący ten przełom to: Kazimierz Wóycicki, Zygmunt Łempicki i Juliusz Kleiner. Jeden z ważnych uczestników tych przemian Manfred Kridl, podsumowując okres międzywojenny, pisał po latach o bojach Wilna i Warszawy o nową naukę o literaturze, mając na myśli siebie i swoich wileńskich uczniów, posługujących się „metodą integralną”, oraz lewicujących prestrukturalistów z warszawskiego Koła Polonistów. Można by dodać, że w tych zmaganiach o metody i pryncypia aktywnie uczestniczyli też lwowiacy (Kleiner, Eugeniusz Kucharski oraz Roman Ingarden) oraz (w węższym zakresie) poznaniacy (Tadeusz Grabowski, Konstanty Troczyński) i łodzianie (pod przewodnictwem przybyłej z Lwowa Stefani Skwarczyńskiej, wykładającej w Wolnej Wszechnicy Polskiej, gdzie w 1938 r. utworzono pierwszą w kraju katedrę teorii literatury).

W okresie międzywojennym środowisko lubelskie do tej metodologicznej awangardy jeszcze nie należało. Dodajmy, że od roku akademickiego 1927/1928 na KUL wykładali wszak zainteresowani zagadnieniami poetyki dramatu i problemami wersyfikacji Henryk Życzynski, który również w dydaktyce

70 lat Katedry Teorii i Antropologii Literatury

TO JEDNA Z NAJSTARSZYCH JEDNOSTEK NAUKOWYCH TEGO TYPU W POLSCE. JEJ HISTORIA ROZPOCZYNA SIĘ W 1950 R. W LUBLINIE, ALE KORZENIE SIĘGAJĄ BADAWCZYCH TRADYCJI PRZEDWOJENNEGO LWOWA I WILNA. WYPRACOWANY W KATEDRZE KURS POETYKI I TEORII LITERATURY STANOWI JEDEN Z TRZECH FILARÓW UNIWERSYTECKIEGO KSZTAŁCENIA KULOWSKICH POLONISTÓW. A ZAINICJOWANE TU BADANIA NAD LITERATUROZNAWCZĄ AKSJOLOGIĄ, SACRUM W LITERATURZE I WIELOKULTUROWOŚCIĄ STAŁY SIĘ OGÓLNOPOLSKIMI KRĘGAMI PROBLEMYMI.

uwzględniał kwestie poetologiczne. Wcześniej o problemy stylistyki zatraćwał w swoich ćwiczeniach uniwersyteckich ks. Cezary Pęcherski, a w wykładach zagadnienia teoretyczne poruszał Wiktor Hahn.

PRACE U KULOWSKICH PODSTAW

Szczęśliwym zrzędzeniem losu na KUL trafił w listopadzie 1944 r. jeden z najlepszych znawców romantyzmu, wybitny edytor oraz teoretyk literatury Juliusz Kleiner. Autor monografii poświęconych wieszczom planował erylowanie obok istniejących katedr historii literatury i językoznawczych również katedry teorii literatury. Tego zamierzenia w czasie pięcioletniego pobytu w Lublinie nie udało mu się jednak zrealizować.

Równie inspirującym dla dziejów kulowskiej polonistyki okazał się angaż innej znakomitej uczoniej, Marii Dłuskiej, zatrudnionej w 1944 r. w Katedrze Języka Polskiego. Obok obowiązkowych zajęć językoznawczych prowadziła ona wówczas *con amore* seminarium z wersyfikacji i stylistyki, które przyciągnęło zarówno artystów, jak i późniejszych uczonych, i z którego wyrosła następnie wersologiczna „szkoła”. To dla niej w roku akademickim 1949/1950 powołano na KUL Katedrę Teorii Literatury. Jednak Dłuska, tak jak rok wcześniej Kleiner, wyjechała na UJ.

Na obsadzenie KTL czekała rok. W 1950 r. z Torunia przyjechała Irena Sławińska. Z tego samego Wydziału Humanistycznego UMK, „załuczonego” wtedy przez komunistów (jak ujął to Jerzy Starnawski), przybył jeszcze jeden uczonej z grona wileńskich kontynuatorów Kridla – Czesław Zgorzelski. I to właśnie im – doktorom, „zastępcom profesorów” (bo na takich etatach zostali zaangażowani) – wspólnie z Feliksem Araszkiewiczem (również „zastępcą”) przypadło w udziale wypracowanie nowej koncepcji studiów i pokierowanie literaturoznawstwem w nadchodzącym burzliwym, ale i twórczym okresie.

W tym pierwszym powojennym pięcioletnim okresie teoretyczne studentom prezentowali jeszcze Stefan Kawyn (związany z socjologią literatury) i Jan Parandowski (który objął specjalnie utworzoną dla niego Katedrę Literatury Porównawczej).

KTL zrodziła się więc na skrzyżowaniu przedwojennych tradycji intelektualnych Lwowa i Wilna. Znacznie upraszczając i posługując się wygodną figurą antonomazji, można by rzec, iż w Lublinie spotkał się umiarkowany formalizm (ergocentryzm), reprezentowany przez uczniów Kridla, neoidealizm Kleinera i jego uczniów oraz fenomenologia spod znaku Ingardena. W latach 50. autor *Das literarische Kunstwerk*, pozbawiony pracy na UJ, utrzymywał z KUL bardzo ożywione kontakty naukowe. Inspiracje te, padając na lokalny grunt myśli tomistycznej

W Katedrze Teorii i Antropologii Literatury pracują (od lewej): prof. Adam Fitas, prof. Andrzej Tyszczyk – kierownik, dr hab. Ireneusz Piekarski, prof. KUL, dr hab. Dariusz Skórczewski, prof. KUL (fot. zbiory prywatne) i dr Grzegorz Jędrak (fot. Magdalena Krasuska)

i personalistycznej, wydały owoce świeże i obfite.

PÓLWIECZE WYKUWANIA TOŻSAMOŚCI

Lata 1950-1999 to czas, gdy KTL kierowali Irena Sławińska (1950-1975) i Stefan Sawicki (1975-1999).

Od początku z jednostką związana była Maria Jasińska-Wojtkowska, uczennica Dłuskiej, Kleinera i Skwarczyńskiej. Badała wówczas przede wszystkim powieściową i biograficzną prozę w jej aspekcie narracyjnym. Teoretycznoliterackie zajęcia prowadził również od 1954 r. Sawicki (asystent w I Katedrze Historii Literatury Polskiej), który poświęcał uwagę wersyfikacji i metodologii, zajmując się początkami syntezy historycznoliterackiej. W KTL w trzeciej ćwierci wieku XX pracowali także okresowo: Halina Natuniewicz, Stefan Nieznanowski, Stefan Kruk, Piotr Nowaczyński, ks. Marian Lewko. A ćwiczenia z poetyki czy metodologiczne wykłady zdarzało się prowadzić Czesławowi Zgorzelskiemu, Ireneuszowi Opackiemu, Andrzejowi Paluchowskiemu, Jerzemu Starnawskiemu.

Badania Sławińskiej koncentrowały się tak wtedy, jak i później na problematyce struktury dramatu, wizji scenicznej i zagadnieniach teatrologicznych. Jedno z zadań podjętych przez uczoną w okresie kierowania przez nią KTL to nadrobienie zaległości przekładowych powstałych w PRL w efekcie wdrażania jedynie słusznego marksizmu. Sławińska prezentowała więc niestrudzenie *pro foro interno et externo* francuskie i amerykańskie osiągnięcia w zakresie metodologii, stale wykorzystując w pracy instrumentarium rosyjskiego formalizmu.

Dzięki tym inspiracjom i z inicjatywy Sawickiego wśród studentów polonistyki

zrodziła się w latach 60. idea wydawania „Archiwum Tłumaczeń z Teorii Literatury i Metodologii Badań Literackich” (od numeru 3. pod patronatem KTL). Pierwsze skrzypcze w tym przedsięwzięciu grał Józef Japola, późniejszy profesor w Katedrze Literatury Porównawczej, znawca teorii metafory i koncepcji Waltera Jacksona Onga.

W tym okresie Zgorzelski i jego uczniowie (Ireneusz Opacki, Marian Maciejewski) kładli fundamenty pod szkołę genealogii historycznej, zajmując się też zagadnieniami wersyfikacji, Feliks Araszkiewicz sformułował „kulturoznawczą” koncepcję badań literackich, a językoznawca Wojciech Górny opracował antologię praskiego strukturalizmu.

Jasińska, pisząc przeglądowy artykuł w 1969 r. o dziejach teorii literatury na KUL, mogła skonstatować z zadowoleniem, że przez powojenne ćwierćwiecze kulowska teoria odrobiła dzielący ją od pozostałych ośrodków dystans, a z dzisiejszej perspektywy można by dodać, że z czasem sama zaczęła wyznaczać nowe, inspirujące dla innych obszary badawcze.

Po reorganizacji Sekcji Filologii Polskiej w 1975 r. Sławińska została szefową nowo utworzonej Katedry Dramatu i Teatru, Jasińska – Katedry Literatury Współczesnej, a KTL objął Sawicki. W tym czasie w KTL pracowali: Józef Japola, Władysław Panas (jako student po zamieszkach marcowych relegowany z UAM) oraz Jerzy Kaczorowski.

TRZECIE I CZWARTE POKOLENIE

Powstała w 1950 r. Katedra Teorii Literatury funkcjonuje do dziś, pod nieco rozszerzoną w 2008 r. (o antropologię) nazwą. Jej kolejni kierownicy to: Władysław Panas (1999-2005), Edward Fiałła (do 2017)

i Andrzej Tyszczyk. Obecny skład tworzą uczniowie Sawickiego: Andrzej Tyszczyk, Dariusz Skórczewski, Adam Fitas i Ireneusz Piekarski (uczeń również Panasa i Japoli). W tym roku do zespołu dołączył Grzegorz Jędrak (uczeń Tyszczyka), a wraz z nim pojawiła się nowa problematyka: digitalna. Z Katedrą przez lata związani byli również Jarosław Borowski oraz Ryszard Zajączkowski.

Sawicki jako kierownik KTL zainicjował trzy ważne kręgi problemowe, które były następnie rozwijane przez jego uczniów. Jeden z nich związany jest z *sacrum* w literaturze, relacją religia – literatura, *Biblia* a literatura; drugi to zagadnienie ewaluacji, pojęcia i funkcjonowania wartości, powiązane z problematyką prawdy i funkcji poznawczej oraz problematyką literaturoznawczej interpretacji. Prace w tym zakresie prowadzone są też w genetycznym z KTL złączonym Ośrodku Badań nad Literaturą Religijną. Trzeci krąg zarysował się na przecięciu dwóch pierwszych i dotyczył twórczości Norwida, rozbudowując się z czasem w autonomiczny obszar działalności naukowej i edytorskiej, kontynuowanej obecnie w Ośrodku Badań nad Twórczością Cypriana Norwida. Trwały rys KTL to zainteresowania metodologiczne jej pracowników, zwłaszcza semiotyką, fenomenologią, oralnością, psychoanalizą freudowską i pofreudowską, postkolonializmem oraz krytyką mitograficzną.

Własne nurty dociekań naukowych zainicjował jeszcze w latach 80. Panas. Były to badania nad wielokulturowością, nad żydowską topiką i metodologią badania zjawisk pogranicznych, też nad geopolityką. Z kolei w rejonie teoretycznych zainteresowań Fiałły mieściła się antropologia biblijna. Obszary badawczej eksploracji Tyszczyka to metafleksja ingardenologiczna, problematyka tragizmu i zjawiska estetycznoliterackie.

Inne ważne zagadnienia podejmowane w ostatnich latach w KTL to badania nad historią krytyki literackiej międzywojnia, genealogią (ze szczególnym uwzględnieniem intymistyki), poetyką prozy współczesnej. Rezultaty działań zespołowych KTL gromadzą jej reprezentatywne serie wydawnicze: *Literatura w Kręgu Wartości*, *Z Teorii Literatury i Metodologii Badań Literackich* oraz *Teoria i Praktyka Interpretacji*.